

Az internet megjelenésekor a virtuális közösségek szubkultúrája, sajátos nyelvhasználata és folklórja jelentette az egyik első témát az antropológiai és folklorisztikai kutatások számára. Bill Ellis tanulmányának (*What Bronies See When They Brohoof: Queering Animation on the Dark and Evil Internet*) témaválasztása, egy rajzfilmsorozat virtuális rajongói közösségének vizsgálata, tehát első ránézésre nem különösebben újszerű. Elemzésének két aspektusát tekinthetjük sajátosan 21. századinak. Az egyik az, hogy a közösség vizuális folklórája koncentrált, azokra a manipulált képekre (más néven internetes mémekre), amiket a tagok megosztanak egymással. Ezek a szerző meglátása szerint ugyanúgy építkeznek a tagok közös tudásába tartozó (vizuális) motívumokból és formulákból, ahogy a szóbeli viccek a sztereotipikus helyzetekből és nyelvi formulákból. A másik a vizsgált anyag bizzar (queer) szexuális vonatkozásainak kiemelése kutatási szempontként, amely abból ered, hogy az adott rajongói szubkultúrát elsősorban fiatal férfiak alkotják.

Az utolsó tanulmány (*Tall, Dark and Loathsome: The Emergence of a Legend Cycle in the Digital Age*) szerzője, Andrew Peck egy digitálisan megalkotott hiedelemalak, „Slender Man” köré kialakult „mondakör” születését és alakulását mutatja be. Az elemzés legérdekesebb szempontja az, hogy egy pontosan datálható és konkrét személyhez kötődő egyéni javaslat nyomán hogyan indult el egy kollektív alkotófolyamat, amelynek során a közösség együtt alakította a fiktív lény tulajdonságait, vizuális megjelenését és a hozzá kapcsolt hiedelemtörténeteket. Az ebben részt vevő személyek – egy internetes fórum hozzászólói – egy minél hihetőbb, és ezáltal minél félelmetesebb alakot igyekeztek létrehozni, a népi és populáris kultúrából merített motívumokat a diskurzus során egyéni élményekkel és félelmekkel vegyítve. Ez olyannyira sikeres volt, hogy Slender Man és a hozzá kapcsolt modern mondák rövid időn belül igen széles körben ismertté váltak, és mind a nem hivatalos kommunikációban, mind a tömegkultúrában jelentős és a digitális kor mércéjével mérve hosszú ideje tartó népszerűsége tettek szert.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a *Journal of American Folklore* 2015 nyári száma többségében érett, és minden esetben gondolatébresztő tanulmányok sorát adta közre az online jelenségek folklorisztikai vizsgálatával kapcsolatban. A hivatalos és vernakuláris kommunikáció összefonódása, a közösségi tudás felértékelődése, az egyéni javaslatok közösségi recepciója, hagyomány és kreativitás kettőssége a mai folklórkutató számára nem elhanyagolható szempontok. A kötet egészéből kirajzolódó megközelítés pedig kapaszkodót adhat a hagyományos folklórértelmezésbe nem illeszkedő, ám kutatásra érdemes jelenségek megragadásában akkor is, ha nem minden pontjával értünk feltétlenül egyet.

Vargyas Gábor (szerk.): VL 100. Tanulmányok Vargyas Lajos születésének 100. évfordulójára. (Summa Ethnographica) Budapest: L' Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet. 279 p.

Landgraf Ildikó

„Az igazi tanítvány megtanulja, hogy a megismert dolgokból kifejtse az ismeretleneket, és megközelítse a mestert.” – ez a Goethe idézet összegzi és fejezi ki talán leginkább azokat a gondolatokat, amelyek a tanulmánykötet írásai nyomán az olvasóban megfogalmazódnak. Mester és tanítvány összetett kapcsolata, egy szellemi hagyaték, tudományos életpálya utóéletének, hatástörténetének problematikája fűzi össze a kötet tanulmányait. Egy életmű a szerző halálával sem zárul le, az utókor sokszor más megvilágításba helyezi az elért eredményeket, máshová helyezi a hangsúlyokat. A tanulmánykötet írásainak javát a 2014-ben az MTA I. Nyelv és Irodalomtudományi Osztálya, az MTA BTK Néprajztudományi és Zenetudományi Intézeteinek szervezésében Vargyas Lajos születésének

századik évfordulójának tiszteletére rendezett konferencia előadásai adják tanulmányokká bővülve. A konferencia szervezőinek az volt a célja, hogy az előadók immár bizonyos időbeli távolságból, az újabb kutatások fényében láttassák, értelmezzék, gondolják tovább Vargyas Lajos nagyon sokszínű, a népzene, a néprajz, a folklorisztika, a verstan, a középkori irodalom területére egyaránt kiterjedő gazdag életművének eredményeit. A tizenkét tanulmányt Manchin Róbert Vargyas Lajossal készített beszélgetése, illetve két eddig kiadatlan Vargyas tanulmány (*A finnugor összehasonlító zenetudomány módszertanáról*, valamint *A XVIII. századi magyar népzene kutatási problémái. Korreferátum Kosáry Domokos előadásához*) egészíti ki.

Vargyas Lajos a jelenségeket nemzetközi összefüggésben volt képes elemezni, problémafelvetései mindig interdiszciplináris megközelítésűek voltak, példái széles körű zenei, irodalmi műveltségéről vallottak, előadásainak hatásáról évtizedekkel később is tanítványi tisztelettel meséltek és mesélnek egykori fiatal kollégái. Ezért különösen sajnálatos, hogy kevés idő adatott számára, hogy egyetemen tanítson, mindössze két tanéven keresztül, 1952–54 között a budapesti Néprajz tanszéken. Órai nagy hatással voltak tanítványaira, akik közül többen a tudományszak kiváló tudósai lettek, közülük is talán kiemelkedik Andrásfalvy Bertalan. Az ő írása nyitja a tanulmányok sorát, amelyben arra világít rá, hogy Vargyas kutatásainak szellemisége, tudományos munkáinak társadalompolitikai elkötelezettsége, ahogy ő nevezi „eszméi,” miként járultak hozzá, hogy a népi kultúra jelenségei a nemzeti kultúra részévé válhattak.

Szervesen kapcsolódik ehhez a gondolati ívhez Paládi-Kovács Attila tanulmánya. Részletes pályaképet ad, és elhelyezi az életművet a magyar néprajztudomány történetében. A szerző külön figyelmet szentel Vargyas egykori mestereinek: Györfly Istvánnak, Viski Károlynak, Kodály Zoltánnak. Hangsúlyozza Vargyas Lajos felbecsülhetetlen szerepét a szakma alapvető kézikönyveinek: a *Magyar Népzene Tára*, valamint a *Magyar Néprajz* megszületésében. Ehhez a témakörhöz illeszkedik Vargyas Gábor forrásközlő tanulmánya. Számos, eddig kevésbé, vagy csak kevesek által, vagy egyáltalán nem ismert dokumentumot ad közre a *Magyar Néprajz* sorozat V. *Népköltészet* Vargyas Lajos által szerkesztett kötet megszületéséről. A vállalkozásról szóló levelezések, emlékeztetők publikálása lehetővé teszi, hogy az utókor tisztán lásson, milyen szakmai nehézségek, emberi gyarlóságok hátráltatták a munkát. Főszerkesztőként miért és milyen kompromisszumokat kellett meghoznia a kézikönyv megszületése érdekében. A korszak tudománytörténetének reális megismeréséhez és megértéséhez ezek elengedhetetlenül szükséges adalékok.

Felföldi László Vargyas Lajosnak a néptánc kutatáshoz fűződő kapcsolatát mutatja be, feltárva, hogy tanítványok sorát miként kapcsolta össze a kodályi, bartóki örökséggel. Kétségtelen, hogy a különböző nemzedékek, műhelyek, szakmai és emberi kapcsolatainak földerítése magyarázatot ad bizonyos gondolatok, módszerek, kutatási irányok, iskolák megszületésére, terjedésére. Egy olyan kiemelkedő, sok területen működő tudós egyéniség – mint amilyen Vargyas Lajos volt – szakmai kapcsolathálójának meggrajzolása a magyar néprajztudomány részletgazdagabb megismerését szolgálja.

Vargyas Lajosnak ugyancsak szűke szabott időt adott a sors az MTA Népzene-kutató Csoport igazgatójaként, mindössze négy évet, 1970–74 között. A csoport Zenetudományi Intézetbe való beolvasztását követően tovább dolgozott az intézetben, ahol két éven át heti rendszerességgel tartott népzeneoktatást a fiatal kutatóknak, így Domokos Máriának is, aki Vargyasnak tudományszervezői munkásságának ezen időszakát méltatja. Ennek a „vargyasi iskolának” a tagja Szalay Olga is, aki Vargyas méltatlanul alábecsült munkájáról emlékezik meg Kodály hátrahagyott írásainak (iratának, feljegyzéstöredékeinek), a „Kodály cetliknek” aposztrofált anyagok közreadásában. Bónis Ferenc ugyancsak Vargyasnak a Kodály életmű gondozásában betöltött megkerülhetetlen jelentőségéről

szól a „Kodály-Vargyas”-ként emlegetett *Magyar népzene* közösen elvégzett szerkesztői munkája kapcsán. Rudasné Bajcsay Márta egy balladatípus a „Halálra ítélt hűga” (Fehér László) példáján keresztül mutatja be a balladakutató Vargyas kiválóságát az adatok kezelésében és értelmezésében.

A konferencia és egyben a kötet célja is az volt, hogy a Vargyas által művelt tudományterületekre épülő kutatások újabb eredményei is helyet kapjanak a konferencián, illetve a kötetben. Nagy Ilona a Vargyas Lajos által soha nem használt legendaballada fogalommal kapcsolatos műfajelméleti fenntartásait fogalmazta meg apokrif legenda vizsgálatai alapján, valamint az apokrifek néhány folklórmotívumának alakulástörténetét elemzi. Tamás Ildikó pedig Szomjas Schiffert György számi gyűjtéseinek adatbázis építése kapcsán érvel a jójka kutatás interdiszciplinaritásának fontosságáról és elemzi szövegvilágukat.

Pócs Éva Vargyasnak a honfoglalás-kori hitvilágra vonatkozó kutatási eredményeit vetette össze saját, a témára vonatkozó kutatásaival. Elismerően szól preconcepció nélküli, józan, mértéktartó megközelítésmódjáról, kutatásainak komplexitásáról és sokoldalúságról. Vargyas nem rekonstruálni akarta az ősvallást, nem is használta az elődök által használt fogalmat, hanem tevékenysége „összesített zenei és szövegfolklor-elemzésekbe ágyazott mítosz-, vallás, illetve hiedelemkutatás is volt”. Az ősvallás fogalma helyett honfoglalás előtti kultúráról vagy honfoglalás-kori folklóról beszélt, és ezt rendkívül komplex jelenségként egy soknemzetiségű és sokvallású térség egymásra rétegzett kultúrájaként értelmezte. Fontos szerepe volt abban, hogy a következő kutatói nemzedék számára a keleti hozadék földrajzi kapcsolódásainak keresése kiterjedt a Bizánc–Mediterráneum–Kaukázus–Mezopotámia térség multinacionális területeire.

Mikos Éva Vargyas Lajos sokat és napjaikban újból gyakorta hivatkozott művének, a *Miért és hogyan történeti tudomány a néprajz?* címét parafrázálta *Miképp és hogyan (nem csak) esztétikai tudomány a néprajz?* és az *Áj* falu zenei élete című zenei falumonográfiájának jelentőségét méltatja, hatástörténetét elemzi. A folklorisztika a könyv megjelenésének idején általánosnak tekinthető esztizáló felfogásával szemben Vargyas gyűjtése és az anyag közreadása egy társadalomnéprajzibb, antropológikusabb szemléletet mutat. Meggyőzően mutat rá, hogy Vargyas folklór fogalma lényegesen rugalmasabb, megengedőbb volt számos kortársáénál. Ahogy a táncházmozgalom megítélésében, a folklorizmushoz való viszonyulásában is különbözött az e jelenségektől következetesen elzárkózó népzene-kutatóktól. Vargyas tudományos és tudánypolitikai kérdésekben egyaránt képes volt józanul, függetlenül dönteni, akár a különvéleményt alkotó magányosságát is vállalva, Mikos Éva találó megfogalmazásával, a saját szemével tisztán látni.

Vargyas Lajos ahogy a *Kerítésen kívül* című önéletrajzi könyvében, úgy a kötetben közölt Manchin Róbert beszélgetésben is rendkívül őszintén, megejtő nyíltsággal beszélt pályájáról, sok egyéb mellett Kodállal való több évtizedes mester–tanítványi kapcsolatának több részletéről. Rendkívül érzékletesen adja vissza azt a pillanatot, amikor a tanítvány „fel nő”, rádöbben, hogy vannak olyan tudományos kérdések, amikről ő már sokkal többet tud mesterénél: „Nem akartam vitatkozni, de biztos voltam benne, hogy nem lehet, hogy tévedtem, és hogy rossz. Valami olyan érzés volt ez – már harmincegy-néhány éves voltam – mint mikor a kamasz először öntudatra ébred, és gondolatban elválík az apjától: »na, most már önálló vagyok».” (i. m. 258.)

A magyar néprajz, folklorisztika művelői közül csak a legkiválóbbaknak adatik meg, hogy a rokon szakmák, a történettudomány, a régészet, a művelődéstörténet, az irodalomtudomány művelői is nyomon kövessék kutatásait, rendszeresen olvassák írásait, hivatkozzanak rá, vitázzanak vele. Vargyas Lajos kutatói pályájának elismerését mi sem jelzi jobban, hogy a 90. születésnapjára készült háromkötetes tisztelgő mű Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Ilona (szerk.): Az

Idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára. 1-3. kötet. Budapest: L'Harmattan. 2004.) rendkívül népes szerzőgárdájának majdnem a fele más diszciplínák művelője, számos egykori vitapartnere méltatta eredményeit.

Ahogy az is kevés tudósnak adatik meg, hogy a család, az örökösök az életmű eredményeihez méltó és bölcs módon tegyék elérhetővé a kutatói hagyatékot. A folyamatosan bővülő Vargyas Lajos honlapon (<http://www.vargyaslajos.hu>) publikált cikkei mellett megtekinthetők kéziratai, levelei, fényképei.

A kötet közreadásával az MTA BTK Néprajztudományi Intézet új sorozatot indított útjára *Summa Ethnographica* címmel, amelynek keretében a kutatóhely konferenciák, műhelybeszélgetések, vitafórumok anyagait kívánja megjelentetni, valamint tisztelgő és megemlékező tanulmánygyűjteményeket. Kívánom, hogy a tartalmában és megjelenésében egyaránt igényes nyitókötetet sok-sok kövessen hosszú sorban.

Tóth Arnold: Vöfélykönyvek és vöfélyversek a 19. században. Kézírtas vöfélykönyvek Északkelet-Magyarországon. Miskolc, Herman Ottó Múzeum. 2015. /Officina Musei 22./ 591 p.

Tamás Ildikó

Tóth Arnold nagyszabású monográfiájában az irodalom és a folklór kutatói számára is értékes elemzést és szöveganyagot ad közre. A mű a tudományközi diskurzust erősíti, célkitűzéseiben és módszertanában – a szó pozitív értelmében – illeszkedni akar a folklorisztikához és az irodalomtudományhoz is, a vizsgálat tárgyát képező anyag kívánalmainak megfelelően. A folklór peremvidékére helyezett, sok szempontból átmeneti kategóriának tekintett vöfélyirodalom számos néprajzi munkának képezte már tárgyát, ilyen átfogó áttekintés és összehasonlító szövegfilológiai feldolgozás eddig nem állt rendelkezésünkre. A továbbiakban az általános ismertetésen túl folklorista nézőpontból mutatom be a monográfiát, azokra a kérdésekre összpontosítva, amelyek a tudományszak szempontjából is tanulságosak.

A terminológiai és tipológiai kérdéseket tárgyaló *Bevezetőben* a szerző a vöfélyversek és tálaolversek összefoglaló elnevezéseként használt vöfélyrigmus helyett a prózai szövegeket is lefedő „vöfélyszöveg” kifejezés használatát javasolja. A bevezetés további részeiben következik a szerző által kijelölt, mintegy 120 éves időkeretbe illeszkedő, a későbbi elemzésekben felhasznált források bemutatása, valamint a módszertani és kutatástörténeti áttekintés.

A második tematikus egység a vöfélyszövegek társadalmi kontextusát, a *Szokáskertetet* mutatja be. A lakodalmi forgatókönyv állandóságával az egyes mozzanatokhoz kapcsolódó, azokat kitöltő szövegek változékonyságát állítja szembe a szerző, kiemelve, hogy a vöfélyversek újabb keletűek, mint a lakodalomhoz kapcsolódó „archaikus”, és az előbbieket térnyerésével fokozatosan viasszaszoló folkloralkotások. Ezáltal – keletkezésük szempontjából – el is különíti a két szövegcsoporthat: az előbbieket időben későbbi (18. századi), közköltészeti eredetű tulajdonít, míg az utóbbiakat a szóbeliségben sokkal korábban született alkotásoknak tekinti. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy vöfély szavunk már a 14. század végéről adatolható a maival megegyező jelentésben (‘a vő segítő társa’ egyet jelent a vőlegény segítőjével, ugyanis a régiségben a vő ‘vőlegény’ jelentésben is élt). A státuszhoz feltételezhetően kapcsolódó szöveghagyományról azonban hiányoznak a korai források. A vöfély tisztség diakrón változásait a szerző elsősorban abban látja, hogy a ceremóniamesteri funkció fokozatosan kibővül a mulattató-szórakoztató szerepkörrel, ezáltal a vöfély a hegedősök, énekmondók, mendikánsok hagyományának is továbbbővítője. A folklór kutatói számára nagyon tanulságosak a 19. századi, vöfélyeknek készült kézikönyvek helyes előadásmódra vonatkozó utasításai, amelyekből a természetes beszédritmustól, intonációtól eltérő deklamáló előadás elterjedésére